

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.25

УДК 7.041.2 — 055.2:7.05:655.3.066.24:7.035.93

В. О. Чебан, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

kafedra-kdd@ukr.net

https://orcid.org/0000-0001-9632-535X

СТИЛІЗОВАНІ ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ВІТРАЖАХ, ПАННО І ЛІТОГРАФІЯХ У МИСТЕЦТВІ МОДЕРНУ¹

Досліджено технології декоративно-прикладного мистецтва, вивчено особливості використання жіночих образів у вітражах, панно і літографіях у мистецтві модерну. Проаналізовано поняття «вітраж», «панно», «літографія» у декоративно-прикладному мистецтві та розглянуто історію їхнього виникнення. Виявлено основні тенденції та закономірності зображення жіночих образів у цих видах мистецтва.

Ключові слова: *модерн, образ, вітраж, панно, літографія, мистецтво, жіночий образ.*

В. А. Чебан, аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

СТИЛИЗИРОВАННЫЕ ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ВИТРАЖАХ, ПАННО И ЛИТОГРАФИЯХ В ИСКУССТВЕ МОДЕРНА

Исследованы технологии декоративно-прикладного искусства, изучены особенности использования женских образов в витражах, панно и литографиях в искусстве модерна. Проанализированы понятия «витраж», «панно», «литография» в декоративно-прикладном искусстве и рассмотрена история их возникновения. Выявлены основные тенденции и закономерности изображения женских образов в данных видах искусства.

Ключевые слова: *модерн, образ, витраж, панно, литография, искусство, женский образ.*

V. O. Cheban, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv

STYLIZED FEMALE IMAGES IN STAINED-GLASS ARTWORK, PANELS AND LITHOGRAPHY OF ART NOUVEAU

The aim of the article is to analyze the use features of the female images in the creative work of stained-glass artwork, panels and lithography in the Modern Age.

Research methodology is based on the use of cultural, structural, comparative, and analytical methods in the study of female images.

Results. The paper studies the technologies of decorative and applied art, using features of the female images in stained-glass artwork, panels and lithography of Art Nouveau. The author analyzes the concept of “stained-glass artwork”, “panel”, “lithography” in decorative and applied art and considers the

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

history of their introduction in the study. The main tendencies and patterns of representation of female images in these types of art are revealed in the paper.

Novelty consists in the implementation of the complex analysis of the features of the female images in decorative and applied art in the Modern Age (in stained-glass artwork, panels and lithography).

The practical significance. The material in this article can contribute to the new issues into the history of culture and art. The results of the study can be used in teaching such courses as "History of Modern Culture", "Decorative and Applied Art", "Modern Art", and in the development of training aids on the history and theory of culture, and in training the specialists in history of arts as the practical material.

Keywords: *modern, image, stained-glass artwork, panel, lithography, art, female image.*

Постановка проблеми. Для художників кінця XIX — початку XX ст. жінка була символом світової гармонії, краси і любові. Прекрасні танцівниці, оголені німфи, алегорії весни, літа, любові, родючості, воївниці, відьми і чаклунки становлять численний ряд жіночих образів у мистецтві модерну. Під час дослідження технології декоративно-прикладного мистецтва перед нами постало питання вивчити особливості використання жіночих образів у вітражах, панно і літографіях у мистецтві модерну. Ця наукова проблема зумовила розгляд історії виникнення вітражів, панно і літографій та аналіз їхнього поняттєвого апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначена проблема на сьогодні є недослідженою. Не існує спеціалізованих видань або монографій, де науковці б компетентно висвітлювали тему, надаючи теоретичне підґрунтя для вивчення проблеми. Існують монографії, що надають інформацію про роль жінки в суспільстві, а також ті, які повністю висвітлюють історію вітражів і панно, проте взаємозв'язок між ними не досліджено. Є немало монографій, де розглядають стандарти жіночої краси та тенденції їхнього зображення в історії мистецтв, проте вони не беруть до уваги вітражі і панно, до того ж, зосереджуються тільки на зовнішніх факторах, не досліджуючи суспільну роль жінки.

Питання стилізованих жіночих образів у вітражах, панно і літографіях розглядали такі дослідники, як А. Н. Бенуа, А. А. Федоров-Давидов, Г. Ю. Стерши, Д. В. Сарабьянов, Е. Б. Мурина, Е. А. Борисова, Т. П. Каждан, Е. І. Кириченко, В. М. Польовий, М. Ф. Кисельов, В. А. Крючкова, М. В. Нащокіна та ін.; серед зарубіжних дослідників: Х. Хофштеттер, М. Гібсон, К. Грей, Дж. Ревальд, Л. Мазіні, П. Шмутцпер, Н. Певзнер, П. Верги, С. Купер, О. Файджест і ін. Під час роботи досвід кожного з названих вище авторів відіграв важливу роль у виявленні багатоаспектних паралелей серед різноманітних варіантів вітражів, панно і літографій.

Звертаючись до зарубіжних розвідок, де розглядають ті чи інші аспекти вітражів, панно і літографій, у пошуках конкретних майстрів, на яких також основуватиметься це дослідження, слід відзначити таких мистецтвознавців: А. Арсен (Пюві де Шаванн); А. Ренан, Р. Ван Холтен, Дж. Каплан, П.-Л. Матьє, Р. Лакамбре (Г. Моро); М. Белл, П. Фітцджеральд, У. Уотерс, С. Купер, Л. де Кар, І. Зачек (Берн-Джонс); А. Берман (Дж. Уістлер); А. Коміні, Н. Харріс (Г. Клімт); Ф. Кенел (Ходлер), Дж. Ревальд (О. Редон).

Мета статті — проаналізувати особливості використання жіночих образів під час створення творів мистецтва вітражів, панно і літографій епохи модерну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Декоративно-прикладне мистецтво є важливою частиною культури, оскільки створює духовні й матеріальні цінності та визначає національну ідентичність. Значного розвитку цей вид мистецтва набув в епоху модерну — добу прогресивних змін і рефлексій. Головний принцип декоративно-прикладного мистецтва — поєднання естетичної краси та утилітарного призначення. Підтвердженням цього є виникнення таких його унікальних різновидів, як вітраж, панно та літографія. Доцільно детальніше розглянути історію виникнення цих видів мистецтва, уточнити поняттєвий апарат дослідження та проаналізувати специфіку тематичних зображень на них. Зокрема, обране нами дослідження передбачає визначення особливостей зображення жінки в мистецтві вітражів, панно і літографій, оскільки це питання недостатньо висвітлено в системі мистецтвознавчого знання й потребує глибшого огляду.

У словнику мистецьких термінів надано таке визначення вітража: (фр. vitrage, від vitrum — скло) — будь-яка перегородка із фрагментів різнокольорового скла, скріплених свинцевим дротом таким чином, щоб із них складалася образотворча композиція або орнаментальний малюнок (Сотська, Шмельова, 2016).

Вітражне мистецтво виникло досить давно. Межа XIX–XX ст. відома як період становлення жанру авторського вітража. Скло перестали використовувати лише в практичних утилітарних цілях, оскільки воно стало справжнім напрямом творчості під час будівництва архітектурних споруд, а в деяких випадках і просто окремим твором мистецтва — таким чином часто позиціювались вітражі в Європі. Саме тоді завдяки відкритим технологічним процесам стало можливим вільно змінювати форму скла та втілювати будь-які авторські ідеї.

Мистецтво вітража у XX ст. відрізняється появою автора і творця, професіонала та художника, тому цей період відомий як епоха індивідуальностей. Технічна революція зробила свій внесок у розвиток вітраж-

ного мистецтва, адже почали виникати досконаліші та складніші методи виготовлення вітражів. Релігійна тематика вітражів змінює світську, відображає актуальні на той час течії в мистецтві. Якщо до того моменту вікна використовувалися переважно в декорі церкви та монастиря, то відтоді стали прикрашати житлові та громадські будівлі. Батьківщина вітража — Франція, а найвідомішим представником вітражного мистецтва епохи модерн був американський художник і дизайнер Луї Комфор Тіффані, який відкрив нову сторінку в історії мистецтвознавства. Його новий спосіб з'єднання невеликих шматків скла за допомогою бронзової фольги зробив революцію в галузі виготовлення вітражів. Техніка Тіффані набула поширення, за її допомогою у всьому світі почали створювати вітражі та інші вироби декоративно-прикладного мистецтва з кольорового скла. Ця технологія активно застосовується і понині.

Саме декоративність, плавність ліній і переходів приваблювали художників, які звертались до стилю «модерн». Для створення вітражів у різноманітних техніках виконання прототипом стало багато робіт відомого чеського митця Альфонса Мухи. У 1931 р. він здійснив величезну роботу з виготовлення вітража для празького собору Св. Віта. Ця композиція вважається винятковим зразком мистецтва церковного вітража в стилі модерн. Свята мучениця Людмила, зображена з хустиною на шії, є покровителькою Чехії, а її внук святий Вацлав — християнським проповідником. Альфонс Муха також проявив свою майстерність як художник і вітражист під час оформлення ювелірного торгового будинку Фуке. Картини Альфонса Мухи і досі використовують для створення вітражів. Вони набули свого застосування в сучасних інтер'єрах будинків.

Вітраж, як вид прикладного мистецтва за самою своєю природою двовимірний, і французькі художники 1890-х рр. теж звернулися до плоского, декоративного використання кольору у своїх полотнах. Таким чином, для стилю модерн вітражі є не стільки старовиною, що оживає, скільки зручною фактурою, яка прекрасно пристосована до площинності, лінійності й насичена любов'ю до світла і кольору, і це властиво всім видам декоративного мистецтва того часу. (Зльгостев, 2010).

Крім того, дизайнери нерідко прагнули експериментувати з освітленням створеного ними інтер'єру, щоб воно гармоніювало з малюнками шпалер, плавними рослинними формами меблів і настільних прикрас. Тіффані надавав вітражам важливого соціального значення. В епоху, коли багато містян, визирнувши у вікно, бачать перед собою лише глухі кам'яні стіни, вітраж, уважав він, може позбавити свого власника від настільки безраднісного видовища, замість цього подарувавши йому ідеальний світ квітів, пташок і метеликів.

В епоху модерну вітражів вироблялося надзвичайно багато, вони траплялися практично в кожній заможній оселі. Однак більша частина вітражів у стилі ар-нуво не відрізнялася високим рівнем виконання, і лише кращі зразки виготовлялися традиційно: контур кожного малюнка ретельно обводився свинцем, використовувалося скло різних форми та розміру. У Нансі Жак Грюбер створював таким способом вітражі з витонченими рослинами, квітами і птахами, так само, як Гімар у Парижі. Вітражі Гімара, як і його металеві твори, були невіддільною частиною архітектурного цілого. У його вікнах можна побачити ті ж абстрактні арки, вигини й переплетення, що і в його чавунних воротах. Швейцарець Ежен Грассе, який також працював у Парижі, створював вітражі традиційніші за сюжетом, тісно пов'язані з графікою того часу, на яких дівчата, зображені в стилі ар-нуво, ніжаться на тлі прекрасних літніх пейзажів. (Харди, 1999).

Відомими вітражистами в стилі модерн є також Анрі Кро, Габріель Арш-Руссо, Брати Даум, Еміль Галле, Рене Лалік.

Стиль модерн у своєму первинному вигляді пов'язувався з питаннями життєвого устрою, з концепціями, спрямованими на зміну, формування дійсності за законами краси. Увага до синтезу мистецтв зумовлювалася пошуками у сфері «великої форми», також співвідношенням з поетикою символізму, пошуком декоративного ритму і питаннями стилізації. Звернення до форми панно, монументального або камерного, але, зазвичай, пов'язаного з облаштуванням навколишнього середовища, стало нагальною потребою майстрів модерну, що дозволяє задовольнити їхні надії та амбіції.

Так, ще одними видами декоративного мистецтва, які наближені за своїми характеристиками до монументального живопису (розпису, фрески), є панно і літографія.

Панно (фр. *panneau*) – живописний або скульптурний декоративний твір, призначений для оформлення інтер'єру або екстер'єру. (Сотська, Шмельова, 2016).

Літографія (від. гр. *lithos* – камінь и *grapho* – пишу) – друкарський процес, сутність якого полягає в тому, що на поверхню спеціального каменю жирним олівцем наносять малюнок; камінь протравлюють кислотою, і туш, що закріплює малюнок, до непротравлених ділянок каменю не пристане; після чого під друкарським пресом туш і малюнок переносяться на зволожений папір. (Сотська, Шмельова, 2016).

Панно і літографія епохи модерну фактично або опосередковано помітно вплинули чином на ідейні та пластичні пошуки мистецтва ХХ ст. і використовуються в поліваріантності сучасного мистецтва. У цьому дослідженні наголошується на важливості проблеми індивідуального розвитку стилю окремо взятого художника, розгляд якого є

необхідною характеристикою панно епохи модерн; наводяться ключові роздуми майстрів створених робіт. (Сарабьянов, 1989).

Одним із найяскравіших представників стилю модерн був чеський митець Альфонс Муха. Творчість Мухи сягає корінням графічних образів, розділених на цикли відповідно до традиційних мотивів, найчастіше зі світу природи. Саме тому свій перший цикл декоративних панно (1896 р.) Альфонс Муха назвав «Чотири пори року». У подібній манері створені й подальші надзвичайно популярні цикли панно, у яких варіації теми повторюються по два або чотири рази. Сюди належать, наприклад, «Чотири квітки» (1898 р.) або «Чотири пори доби» (1899 р.), створені в період повного розквіту стилю Мухи. Стилізоване злиття рослин і красивих жінок виражало радісне уявлення про життя, популярне у тогочасної публіки. Найвиразніше ці ідеї помітні в циклі «Чотири мистецтва» (1898 р.), виконаному в декількох техніках. Саме тут особливо яскраво виявляється поетичність уявлень Мухи.

Розглянемо особливості декоративних панно митця детальніше. «Сезони» (серія) (1896 р.) — перший набір декоративних панно Мухи, який став однією з найпопулярніших його серій. Панно виконано настільки в новаторському та оригінальному стилі, що його митця попросили випустити принаймні ще два набори, основані на тій же темі, в 1897 та 1900 рр. Ідея уособлення сезонів не була новою — приклади можна знайти у творах інших майстрів. На чотирьох панно Альфонс Муха зображує настрої сезонів — невинну весну, спекотне літо, родючу осінь та морозну зиму, і разом вони становлять гармонійний цикл природи. На панно «Сезони: весна» (1896 р.) художник уособлює весну, що стоїть під квітучим деревом, як чарівну фігуру в напівпрозорій білій сукні. Цвітіння помітне в білих квітах у її волоссі. Вона тримає ліру з гілки, на якій сидять троє маленьких птахів. На панно «Сезони: літо» (1896 р.) Альфонс Муха зображає літо як чуттєву брюнетку з червоними маками в її волоссі. Безтурботний настрій спокою та задоволення пронизує сцену, коли жінка спирається на виноградну лозу, ноги її купаються у воді. Альфонс Муха вхоплює літнє світло на ніжному блакитному небі за межами. На панно «Сезони: осінь» (1896 р.) осінь представлена як грайлива фігура, у вихорі хризантем із довгим каштановим волоссям. Вона сидить серед багатих гобеленів осінніх рослин і збирає виноград з рясного врожаю. На панно «Сезони: зима» (1896 р.) бачимо фігуру зими в блідо-зеленому плащі, яка стоїть поруч із засніженим кущем, щоб сховатись від холоду, зігріваючи в руках маленьку пташку. Простота та рівномірність композиції нагадує традиційні японські дерев'яні вироби і відображає зацікавленість Мухи японським мистецтвом.

У циклі «Чотири мистецтва», який оспівує чотири жанри мистецтва, Альфонс Муха свідомо не використовує традиційні атрибути —

такі, як пір'я птахів, музичні інструменти або пензлі художника, а зображує кожне з мистецтв на тлі певного часу доби: «Танець» (1898) — ранок, «Живопис» (1898) — день, «Поезія» (1898) — вечір, «Музика» (1898) — ніч. «Мистецтво: живопис» (1898 р.): дівчина з витягнутими руками тримає червону квітку в правій руці. Квітка символізує природу як джерело натхнення та захоплення художника. «Мистецтво: поезія» (1898 р.): поезія уособлюється жіночою фігурою, яка споглядає за місяцем у сільській місцевості. Вона обрамлена лавровим вінком, атрибутом гадання і поезії. «Мистецтво: танець» (1898 р.): чуттєво зображено витончену фігуру дівчини з довгим каштановим волоссям, яке колихає осінній вітерець. «Мистецтво: музика» (1898 р.): уособлення музики як жінки. Альфонс Муха, як захоплений музикант, зображує підняті вгору руки творчої співачки, яка насолоджується солов'їним співом.

На панно «Чотири пори доби» чотири жіночі фігури представляють пори доби. Кожна зображена на тлі природи і композиційно поміщена в раму зі складним мотивом, що нагадує готичне вікно: «Ранкове пробудження» (1899), «Чарівність дня» (1899), «Вечірні мрії» (1899), «Нічний відпочинок» (1899).

У циклі панно «Чотири квітки» («Гвоздика» (1898), «Лілія» (1898), «Троянда» (1898), «Ірис» (1898)), що характеризується натуралістичним трактуванням, Альфонс Муха виявив себе як чутливий і уважний спостерігач за природою. Оригінальні акварелі двох квіток, «Гвоздика» і «Ірис», були показані на виставці Мухи в «Salon des Cent» уже в червні 1897 р., а повний цикл з'явився тільки через рік. У повній серії, у центрі яких чотири квітки, Альфонс Муха використовує натуралістичний стиль з мінімальною стилізацією. Серія розпродавалася надзвичайно швидко, і замовник вирішив надрукувати меншу версію з усіма панно, представленими на одному зображенні.

Панно «Перо» (1899 р.) — перше з «Primrose and Feather», яке було надруковано. Геометричний мозаїчний мотив контрастує з квітковим декоративним колом, натхненим природою приморозків. Версія цього дизайну використана для реклами друкованої компанії J. Royer.

Панно «Лавр» (1901 р.) створено як календар для компанії Signage Dewez. Позиція дівочої голови з дещо опущеними очима така ж, як і три з десяти скляних панно Мухи, створених того ж року для інтер'єру Бутік Фуке. Метр листа навколо кругової рамки нагадує декоративну рамку «Зодіаку» (1896 р.).

Панно «Плющ» (1901 р.) нагадує, що плакат Мухи був призначений для танцівниці в тому ж році і цілком може бути натхненний нею. Декоративне листя плюща перетворює круглу рамку на подовжену.

Літографія «Reverie» (1898 р.), як і «Зодіак», спочатку була створена як календар компанії «Шапеноу» 1898 р. Проте безпосередня популярність зумовила її швидку публікацію журналом «La Plume» як декоративне панно під назвою Reverie (мрійливість). На літографії зображено молоду жінку, яка розглядає книгу з декоративних малюнків. Великий диск за нею рясно прикрашений квітами, а їхні стебла утворюють мереживний візерунок. Мотив мрійливої жінки зливається з квітами в єдиний декоративний елемент.

Місяць і зірки також об'єднують чотири окремі картини, які художник планував показати разом. Це декоративне панно з кольоровим літографом, що складається з чотирьох портретних орієнтаційних зображень у стилі французького модерну. Зірки уособлюються красивими молодими жіночими формами, освітленими місячним світлом. Квіткові мотиви повторюють драматичну енергійну позу жінки, таким чином компенсуючи зв'язок з природою. Зображувальні тони зеленого та коричневого кольорів різко контрастують із білим місяцем, що світиться всередині композиції. Місяць і зірки є особливо гарним прикладом майстерності Мухи для відтворення багатого блиску одягу. Композиція панно складається з 4 частин: «Вечірня зірка» (1902 р.), «Полярна зірка» (1902 р.), «Ранкова зірка» (1902 р.), «Місяць» (1902 р.).

Висновки. Досліджено технології декоративно-прикладного мистецтва, вивчено особливості використання жіночих образів у вітражах, панно і літографіях у мистецтві модерну. Проаналізовано поняття «вітраж», «панно», «літографія» у декоративно-прикладному мистецтві та розглянуто історію їх виникнення. Виявлено основні тенденції та закономірності зображення жіночих образів у цих видах мистецтва. Висновано, що жіночі образи з розглянутих нами вітражів, панно та літографій відповідають загальним уявленням про жінку в європейській культурі епохи модерну.

Перспективи подальших досліджень. Наступним етапом дослідження жіночих образів у декоративно-ужитковому мистецтві епохи модерну стане їх детальніше вивчення в оздобленні архітектурних творів мистецтва.

Список посилань

- Зльгостев, А. С. (2010). *Декоративно-прикладное искусство*. Москва: Форум. 288 с.
- Энциклопедический словарь*. (1892). Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон (Издатели). И. Е. Андреевский (Ред.). (Т. III-а: Бергер — Бисы). СПб.: Типо-Литография И. А. Ефрона. 478 с.
- Сарабянов, Д. В. (1989). *Стиль модерн*. Москва: Искусство, 243 с.
- Сотська, Г., Шмельова, Т. (2016). *Словник мистецьких термінів*. Херсон: Видавництво «Стар». 52 с.
- Харди, У. (1999). *Путеводитель по стилю ар нуво*. Радуга. 118 с.

References

- Zlygostev, A.S. (2010). *Arts and crafts*. Moscow: Forum. 288 p. [in Russian].
- Encyclopedic Dictionary*. (1892). F. A. Brockhaus, I. A. Efron (Publishers). I. E. Andreevsky (Ed.). (Vol. III-a: Berger — Bisy). St. Petersburg: Type-Lithograph by I. A. Efron. 478 p. [in Russian].
- Sarabyanov, D. V. (1989). *Art Nouveau style*. Moscow: Iskusstvo, 243 p. [in Russian].
- Sotska, G., Shmelev, T. (2016). *Dictionary of artistic terms*. Kherson: Publishing house “Star”. 52 p. [in Ukrainian].
- Hardy, W. (1999). *Art Nouveau style guide*. Raduga. 118 p. [in Russian].

Надійшла до редколегії 09.07.2019 р.